

A romániai magyar kisebbség részvétele a hatalomgyakorlásban: 1990–2001^{*}

Dolgozatomban az intézményes hatalom gyakorlásában való részvétel esélyeit és lehetőségeit szeretném kvantifikálni, illetve elemezni a nemzeti kisebbségek vonatkozásában. Mindezt az erdélyi magyar kisebbség, s a politikai képviselőtét ellátó Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) példáján mutatom itt be. Tehát néhány korábbi tanulmánytól eltérően nem céлом a kormányzati szerepvállalás közpolitikai vonatkozásaival meg társadalmi hatásaival foglalkozni, sem a szóban forgó tanulmányok szerzőivel vitába szállni.¹

Írásom a nemzeti kisebbségeket nemcsak valamely ország lakosainak, hanem egy adott etnikulturális nemzet részeinek is tekinti, amely nem azonos a szóban forgó ország domináns etnikulturális csoportjával. Következésképpen a nemzeti kisebbségek tagjai olyan sajátos közös identitással rendelkeznek, amely alapja lehet egy, az állampolgárok többi csoportjától (lényegesen) eltérő politikai lojalitásnak. Ez pedig a hatalom gyakorlásának intézményes keretei között mozgósító tényezőként jelentkezhet. Noha néhány etnikai/nemzeti kisebbség lélekszáma alig haladja meg a pár tízezret, léteznek olyanok is, amelyek politikai szempontból igen érdekesek és több százezer főt számlálnak. Ezeket joggal tekinthetjük nagyszámú, képzelt közösségeknek vagy látens csoportoknak.²

Ha gondolunk egyrészt a kollektív cselekvésnek a vizsgált csoportok természetéből eredő nehézségeire, másrészt pedig az állítólag erős azonosságtudatukra meg nagy lélekszámukra, kiderül, miért érdemes kutatni az etnonacionális politikai mozgalmak sikerességének feltételeit. S pontosan ez dolgozatom tárgya: e mozgalmak sikerességének operacionalizálása és mérése. Amint a XX. század politikatörténete mutatja, az „etnikai alapú” politikai aktivizmus (*political activism*) túllépi a mozgalmi kereteket, hiszen a szóban forgó közösségek rendszerint pártokat alapítanak. Joggal feltételezhető, hogy az európai országok politikai rendszere és folyamatai – az Egyesült Államokéval ellentétben – az etnonacionális kisebbségeket arra ösztönzik: pártok révén próbálják képviseltetni önmagukat s érdekeiket, továbbá jól meghatározott intézményi keretek között szálljanak versenybe a politikai hatalomban való részvétel jogának megszerzéséért.

Következésképpen a nemzeti kisebbségek alapította pártokat kell vizsgálni. Ebből a felismerésből kiindulva a jelen tanulmány azt elemzi, hogy a politikai hatalom megosztására vonatkozó alkotmányos és egyéb szabályok miként befolyásolják a nemzeti kisebbségek által országos szinten megszerezhető hatalom mértékét. (Pontosabban fogalmazva a kisebbségek ezt a hatalmat ama párt által – vagy ama pártok által – képesek megszerezni és gyakorolni, amely(ek) a kisebbséget képviseli(k).) A kérdésfelvetés természetéből adódóan a dolgozat összehasonlító politológiai megközelítésben tárgyalja a problémát – rendszerelméleti és pártelméleti elemzési szempontokat ötvözve. A szakirodalomból levezetett hipotéziseket, amint fentebb jeleztem, az erdélyi magyar kisebbség s az RMDSZ példáján vizsgálja.³

A tanulmány három részre oszlik. Az első elméleti és módszertani kérdéseket tárgyal. Alapvető probléma e téren az *etnikai párt* fogalmának a meghatározása. Annak érdekében, hogy az elemzés általánosítható legyen, s bármikor képesek legyünk meghatározni a vizsgálandó politikai szereplők univerzumát, új definíciót kell kidolgozni. Az értelmezési keret megalkotása azon *rendszerváltozók* azonosítását és

^{*} A tanulmány eredeti megjelenési helye: Veres Valér–Gyarmati Zsolt (szerk.) *RODOSZ–Tanulmányok III. Társadalom- és humán tudományok*. Kolozsvár, 2003, Kriterion. 11–31. p.

FIGYELEM! Az elektronikus szöveg idézésekor kérjük tartsa szem előtt, hogy az oldalszámok nem egyeznek meg a nyomtatásban megjelent írás eredeti oldalszámaival.

¹ Itt KÁNTOR ZOLTÁNNak és BÁRDI NÁNDORNak az RMDSZ-ről, valamint SZARKA LÁSZLÓnak az MKP-ról szóló írásaira gondolok. Lásd BÁRDI NÁNDOR–KÁNTOR ZOLTÁN: Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000. *Regio*, 11. évf. (2000) 4. sz. 150–186.; KÁNTOR ZOLTÁN–BÁRDI NÁNDOR: Az RMDSZ és a kormánykoalíció. In BODÓ BARNA (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv. 2001.* 26–48. és SZARKA LÁSZLÓ: A szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának kormányzati szerepvállalásáról. *Regio*, 11. évf. (2000) 4. sz. 122–149.

² Vö. BENEDICT ANDERSON: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2nd rev. ed. London–New York, 1991, Verso. 6. és MANCUR OLSON: *A kollektív cselekvés logikája. Közjavak és csoportelmélet*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó. /Osiris könyvtár – Közgazdaságtan./ 54.

³ Ez az elemzés az első lépése annak az átfogó kutatásnak, amely hat volt szocialista országra – Horvátországra, Romániára, Szerbia és Montenegró Szövetségére, Szlovákiára, Szlovéniára és Ukrainára –, s az ott élő magyar kisebbségekre terjed majd ki. (Ausztria eltérő második világháború utáni története, valamint az ausztriai magyarság csekély száma meg az ausztriai magyar párt hiánya indokolja ennek az országnak a mellőzését.)

ismertetését feltételezi, amelyek – várakozásaim szerint – befolyásolják az etnikai/nemzeti kisebbségek választási sikerét, s végső soron annak is a valószínűségét, hogy pártjuk/jaik a kormánykoalíció tagja(i)ként részt kap(nak) a végrehajtó hatalomból.⁴ A második rész az empirikus adatokat és azok feldolgozását tartalmazza, a harmadik pedig megpróbál következtetéseket levonni.

1. Elméleti és módszertani kérdések

1.1. A vizsgált pártcsalád definíciója

A pártok egy lehetséges osztályozási módszere a jellemzők három csoportját veszi tekintetbe: (i) a pártok *eredetét és keletkezési körülményeit*, azaz a kezdeti mobilizáció történelmi feltételeit meg azokat az érdekeket, amelyeket képviselést a pártok felvállaltak; (ii) a pártok *nemzetközi kapcsolatait*, vagyis azt, hogy tagjai-e nemzetközi pártszövetségeknek vagy intézményesült multinacionális politikai csoportosulásoknak, s végül (iii) az általuk szorgalmazott *politikákat*. Ez a szemléletmód a hasonló történelmi gyökerekkel rendelkező, hasonló érdekeket felvállaló és hasonló politikákat hirdető (európai) pártokat *politikai családokra* (vagy *pártcsaládokra*) osztja.⁵

A dolgozatom elméleti alapvetésében tárgyalt pártok rendszerbe foglalásával több politikatudós foglalkozott már korábban. A fogalmat megalkotó teoretikus a „regionális és etnikai pártokat” az általa definiált tíz család egyikének tekinti.⁶ Többnyire hasonló módon az előbb említett igen népszerű brit egyetemi tankönyv szerzői a „regionalista és nacionalista pártokat” reziduális kategóriaként tartják számon.⁷ FERDINAND MÜLLER–ROMMEL a kis pártok nyolc családját határozza meg, amelyek között ott találjuk a különböző kisebbségi csoportok érdekeit védő „regionalista és nacionalista” pártokat⁸. Továbbá DANIEL-LOUIS SEILER az „autonomista pártokról” írt monográfiát.⁹ Ennél teljesebb művében a francia politikatudós az előbbi elnevezés szinonimájaként az „etnonacionalista és regionalista” pártok, illetve a periféria-védő pártok (*partide „periferiste”*) elnevezéseket használja.¹⁰ Egy utóbb megjelent gyűjteményes kötet¹¹ szerzői az átfogóbb „etnoregionalista pártok” szakkifejezést használják előszeretettel, amelyet ezúttal szívesen átveszek.

Mi sem bizonyítja jobban az (etno)regionalista jelenségek megtevesztő sokféleségét, mint a bőségnek a szakkifejezések területén tapasztalt zavara, s a pontos definíció meg elnevezés szükséges volta. Ezzel az állapottal szembesülve DEREK URWIN amellet foglalt állást, hogy áldozzuk fel a fogalmi pontosságot, s törekedjünk a kimerítő leírásra még akkor is, ha az eklektikusra sikerül. A pártelmélet területén nemrégiben még uralkodó felfogás szellemében arra összpontosított, hogy meghatározza és megmagyarázza a választási eredmények regionális mintáit.¹² Ebben a megközelítésben elégséges volt a vizsgálat tárgyát képező szereplők univerzumát a (pártok által érzékelt) regionális támogatottságra építő választási stratégiák alapján behatárolni anélkül, hogy a pártcsaládokra vonatkozó definíciós kérdésekre figyelni kellett volna. Szerintem azonban

⁴ Az etnoregionalista pártok sikerességének három válfaját különböztethetjük meg: a *választási sikerességet* (*policy success*), a „*tárcabirtoklási*” *sikerességet* (*office-holding success*), illetve a *(köz)politikai sikerességet* (*policy success*). Dolgozatom az elsővel foglalkozik csupán. A másik kettő további vizsgálódások tárgya lehet. Lásd LIEVEN DE WINTER: Conclusion. A comparative analysis of the electoral, office and policy success of ethnoregionalist parties. In LIEVEN DE WINTER–HURI TÜRSAN (eds.) *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, 1998, Routledge. /Routledge–ECPR Studies in European Political Science./ 204–247.

⁵ MICHAEL GALLAGHER–MICHAEL LAVER–PETER MAIR: *Representative Government in Modern Europe*. New York, 1995, McGraw–Hill. 181. Vö. ENYEDI ZSOLT–KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, 2001, Osiris. /Osiris tankönyvek./ 75.

⁶ Lásd KLAUS VON BEYME: *Parteien in Westlichen Demokratien*. 2. überarb. Aufl. München, 1984, Piper Verlag. /Serie Piper. Band 245./ 160–174. vagy *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot, 1985, Gower Publishing Company. 115–125.

⁷ MICHAEL GALLAGHER–MICHAEL LAVER–PETER MAIR i. m. 182.

⁸ FERDINAND MÜLLER–ROMMEL: Small Parties in Comparative Perspective. The State of the Art. In FERDINAND MÜLLER–ROMMEL–GEOFFREY PRIDHAM (eds.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*. London, 1991, Sage Publications. /SAGE Modern Politics Series Volume 27./ 1–22.

⁹ DANIEL-LOUIS SEILER: *Les partis autonomistes*. Paris, 1994, Presses Universitaires de France.

¹⁰ DANIEL L[OUIS] SEILER: *Partidele politice din Europa*. Iași, 1999, Institutul European. /Politologie – Colecția ABC. 3./ 20., 91–102.

¹¹ LIEVEN DE WINTER–HURI TÜRSAN i. m.

¹² DEREK URWIN: Harbinger, Fossil or Fleabite? ‘Regionalism’ and the West European Party Mosaic. In HANS DAALDER–PETER MAIR (eds.): *Western European Party Systems. Continuity and Change*. London, 1983, Sage Publications. 221–256. Vö. DEREK HEARL–IAN BUDGE–BERNARD PEARSON: Distinctiveness of regional voting. A comparative analysis across the European Community countries (1979–1993). *Electoral Studies*, vol. 15 (1996) no. 2, 167–182.

különbséget kellene tenni a *regionális*, azaz a regionálisan koncentrált választói bázissal rendelkező, de semmilyen sajátos etnikai vagy regionális identitást mozgósítani nem szándékozó pártok, meg a ténylegesen *etnoregionalista*, azaz etnoregionális szavazóbázist etnoregionalista – etnikai és/vagy regionalista – követelések hangoztatása által megszólító pártok között.

FERDINAND MÜLLER–ROMMEL szerint a két legsürgetőbb feladat az etnoregionalista pártok tanulmányozása terén az empirikus definíció, valamint az elemzési–értelmezési keret kidolgozása.¹³ Előbb az első kérdéssel foglalkozom, ugyanis megoldása elengedhetetlen az etnoregionalista pártok univerzumának meghatározása szempontjából. A definíciós gondokat három kérdés súlyosbítja. Először is néhány regionálisan koncentrált szervezet inkább nyomásgyakorló csoportként viselkedik, vagy – noha pártként definiálja önmagát – nem vesz részt a választásokon, s ezzel is tiltakozik az általa illegitimnek tartott uralom ellen.¹⁴ Viszont létezik számos olyan szervezet, amely jelölteket állít az országos, a regionális, a helyi vagy éppenséggel az Euro-választások alkalmával abból a célból, hogy részt vehessen a hatalom gyakorlásában, s így megvalósíthassa politikai céljait. Ám ezek igen hullámzó eredményeket érnek el, sőt az is megtörténik, hogy minden szinten (s egyes esetekben minden alkalommal) sikertelenül szerepelnek. Másodszor léteznek olyan pártok, amelyek potenciális támogatóik érdekeit úgy védik meg, hogy számukra az államtól bizonyos forrásokat követelnek, de vannak olyanok is, amelyek szerint más csoportokat (azokat, amelyeket „nemzetidegeneknek” tartanak) kellene megakadályozni abban, hogy bizonyos jogokat élvezzenek és forrásokhoz jussanak.¹⁵ Végül pedig az etnikai meg a regionalista követelések – s éppenséggel a nyíltan hirdetett elszakadás is ide tartozik – gyakran vegyülnek bizonyos szociál- és gazdaságpolitikai követelésekkel. Emiatt igen nehéz eldönteni, melyek az elsődleges céljai egy ilyen pártnak (amelyek alapján kellene végső soron a besorolásnak megtörténnie), illetve melyek a másodlagosak.¹⁶

A fogalmi pontosság célját – vagyis, hogy bevegünk a kategóriába minden oda tartozó elemet, s kiszűrjünk minden mást – leginkább az *etnikai és regionalista pártok minimáldefiníciója*¹⁷ szolgálja. A meghatározásnak minimálisnak lennie az *etnoregionalista* és a *pártjelleg* tekintetében is. Ebben a dolgozatban azt, hogy valamely szervezet jelöltjei bekerülnek-e vagy sem a képviseleti testületekbe, nem a *pártjelleg* („pártság”) kritériumaként, hanem a választási siker mutatójaként értelmezem. A *pártjelleg* egyetlen kritériuma emiatt a szervezet abbéli hajlandósága, hogy részt vegyen a választásokon, hiszen ez a közhivatali pozíciók, valamint a politikaformálásban (*policy-making*) való részvétel joga megszerzésének demokratikus útja.¹⁸ Továbbá az *etnoregionalista jelleg* úgy határozom meg mint valamely kisebbségi csoport sajátos kulturális identitásának s ebből eredően sajátos érdekeinek is a kifejezésére, elismertetésére meg védelmezésére irányuló politikai törekvést. Tehát a csoport periferikus helyzetét és egy adott térségbe való összpontosulását változóknak, nem definíciós kritériumoknak tekintem, még akkor is ha az effajta pártok által képviselt kisebbségek esetében rendszerint mindkét jellemzővel találkozunk. A meghatározást e tekintetben azért fontos az elengedhetetlenül szükséges ismérvekre korlátozni, mert a kisebbségi csoportok regionális koncentrációja jelentős mennyiségi eltéréseket mutat(hat), s ennek következtében igen valószínű, hogy mint magyarázó változó hatással lehet a választási sikerre. Fontos hangsúlyoznom végül azt is, hogy a szervezet hivatalos nevét nem tekintem az etnoregionalista jelleg mutatójának.¹⁹ A név ugyanis megtévesztő lehet: léteznek olyan pártok amelyek nevük ellenére nem törnek lándzsát etnoregionális érdekek és politikák mellett.

1.2. Elemzési–értelmezési keret

A jelen dolgozat az intézményi hatalomnak csupán egy formáját – a törvényhozó hatalmat – veszi

¹³ FERDINAND MÜLLER–ROMMEL: Ethnoregionalist parties in Western Europe. Theoretical considerations and framework of analysis. In LIEVEN DE WINTER–HURI TÜRSAN i. m. 18.

¹⁴ Ez a magatartás hosszú ideig jellemezte az északír katolikus közösség pártjait, a *Social Democratic and Labour Partyt* (SDLP) és a *Sinn Féint* (SF), amelyek vagy bojkottálták a regionális választásokat, vagy nem étek a megszerzett mandátumokkal járó jogokkal. Lásd ALAN DAY *et al.* (eds.): *Political Parties of the World*. 4th edition. London, 1996, Cartermill Publishing. 611–612.

¹⁵ Az észak-olasz regionalista *Lega Nord* (LN) programja tartalmazott korábban xenofób, bevándorlásellenes „jóléti sovíniszta” felhangokat.

¹⁶ Az utóbbi két problémát röviden FERDINAND MÜLLER–ROMMEL is említi. Lásd *uo.* 19.

¹⁷ Valamely fogalom meghatározása *minimáldefiníciónak* minősül, ha csak az entitás meghatározásához föltétlenül szükséges ismérvekre összpontosít, a többi jellemzőt pedig hipotetikusnak, változóknak tekinti. Az ilyen meghatározás egyértelműen szétválasztja a definíciós elemeket – amelyekről kijelenti, hogy igazak – meg az empirikus elemeket – amelyeket a vizsgálat hatáskörébe utal. Lásd GIOVANNI SARTORI: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Vol. I. Cambridge, 1976, Cambridge University Press. 61–63.

¹⁸ Amint e sorokból kitűnik átirtam SARTORI minimáldefiníciójának rövidített változatát. *Vö. uo.* 64.

¹⁹ *Vö.* FERDINAND MÜLLER–ROMMEL i.m. 18–19. és JAN ERIK LANE–SVANTE ERSSON: *Politics and Society in Western Europe*. London, 1994, Sage Publications. 104.

tekintetbe, s azt vizsgálja: melyek a feltételei annak, hogy a nemzeti/etnikai kisebbségek részt vehessenek gyakorlásában. *Ceteris paribus*, a legfontosabb rendszerváltozók, amelyek valamely etnikai/nemzeti kisebbség pártjának választási sikerét befolyásolják a *politikai rendszer konszenzusorientáltságának a mértéke* és a *választási rendszer típusa*²⁰. A *ceteris paribus* arra vonatkozik, hogy a törvényhozó testületbe való bejutás az etnikai párt és az általa képviselt csoport szempontjából intrinszek tényezőkön s bizonyos nemzetközi politikai hatásokon kívül a politikai rendszer két jellemzőjétől függ: a *pártrendszer formátumától* – amelyet a legalkalmasabb a *pártok tényleges számának*²¹ segítségével operacionalizálni – meg a *választási rendszer természetétől*. Ahhoz, hogy rávilágítsak e két változó, valamint a függő változó – az *etnoregionalista párt által megszerzett parlamenti mandátumok százalékaránya* – közötti összefüggésre, három megjegyzést kell közbevetnem. Először is, mivel az etnoregionalista pártok a konvencionális definíció értelmében kis pártoknak minősülnek, választási esélyeik várhatóan annál jobbak, mennél fragmentáltabb a pártrendszer.²² Ennek ellenére a legfontosabb intézményi elemnek, amely általában meghatározza a pártok választási sikerességét, maga a választási rendszer tűnik. Tehát másodsorban – megint csak az etnoregionalista pártok kis párti jellegéből kiindulva – az mondható el, hogy valószínűleg az arányosabb választási rendszerekben fognak jobb eredményeket elérni. De nem szabad megfeledkezünk a választási rendszer és pártrendszer közötti meglehetősen szoros összefüggésről sem. Végül soron kölcsönösen hatnak egymásra, de megjegyzendő, hogy a választási rendszer hatása a pártrendszerre erősebb a fordított hatásnál a stabil, régebb kialakult demokráciák esetében, viszont a fiatal demokráciákban a pártrendszer hat erősebben a választási rendszerre, mint fordítva.²³

Mindezeket összegezve az első hipotézis (H1) a következőképpen szintetizálható:

Az etnoregionalista pártok választási sikere valószínűbb arányos választási rendszerek és fragmentált pártrendszerek esetén.

Az előző bekezdésben említett független változók (s a háttérben meghúzódó fogalmak) központi szerepet kapnak AREND LIJPHART úttörő jellegű elméleti munkáiban, amelyek a hatalomnak a politikai és pártrendszerben megfigyelhető megoszlását tárgyalják. Ebből kifolyólag dolgozatomban mérési célokra ugyanazokat a mutatókat fogom használni, amelyeket a neves holland politikatudós ajánl empirikus demokráciaelméleti műveiben.²⁴ LIJPHARTnak a választási rendszerekről szóló monográfiája ezeket két, egyenként négy jellemzőből álló változócsoporthoz sorolja: az *elsődleges változók* a *matematikai formulák*, a *választási küszöbök*, a *kerületnagyság* és a *törvényhozó testület létszáma*. A másodlagos változók csoportjába a *szavazólap szerkezete*, a *malapportionment*, az *apparentement* (listakapcsolás) meg a *prezidencializmus* tartozik.²⁵ A jellemzők független változókként jelentkeznek a választási rendszerek

²⁰ Dolgozatomban összehasonlíthatósági okokból választási rendszer alatt a nemzeti parlamentek alsóházának (vagy egyetlen kamarájának) megválasztására vonatkozó rendszereket értem. (Vö. AREND LIJPHART *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty–Seven Democracies 1945–1990*. Oxford, 1994, Oxford University Press. /Comparative European Politics./ 3.)

²¹ A *formátum* SARTORI értelmezésében nem más, mint a rendszert alkotó pártok – aritmetikai értelemben vett – száma. (Lásd SARTORI i. m. 327.) A hozzárendelt empirikus mutató tulajdonképpen a hatalom koncentrációját méri a pártrendszeren belül. Értéke az alábbi képlet segítségével számítható ki:

$$e = \frac{1}{\sum_{i=1}^N p_i^2},$$

ahol

N a rendszert alkotó pártok aritmetikai értelemben vett száma,

p_i az i párt által megszerzett parlamenti mandátumok (vagy elnyert szavazatok) százalékaránya.

Lásd REIN TAAGPERA–MATTHEW SOBERG SHUGART: *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven–CT, 1989, Yale University Press. 79. és AREND LIJPHART: *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom, 2000. / Științe politice – Opus./ 79.

²² Vö. PETER MAIR: The Electoral Universe of Small Parties in Postwar Western Europe. In FERDINAND MÜLLER–ROMMEL–GEOFFREY PRIDHAM (eds.): *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*. London, 1991, Sage Publications. /SAGE Modern Politics Series Volume 27./ 44., 46–48.

²³ A demokratizálódási folyamat során ugyanis az intézmények a pártverseny eredményeképpen s annak hatására alakulnak ki. Vö. HERBERT KITSCHOLT: The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, vol. 20 (March 1992) no. 1, 9.

²⁴ AREND LIJPHART i. m. és uő: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty–Seven Democracies 1945–1990*. Oxford, 1994, Oxford University Press. /Comparative European Politics./

²⁵ Mivel az elnevezések nem minden esetben egyértelműek az alábbiakban meghatározom a fogalmakat:

- A *(matematikai) formula* határozza meg a mandátumok eloszlását a voksok eloszlásának alapján. Két fő típusa a *többségi* és az *arányos*.

elemzésében, s hatásaik vizsgálatára különböző mutatókat használunk. A választási rendszer tulajdonságait a legszintetikusabban ötvöző s empirikus elemzésekben jól használható mutató – amely a dolgozatomban megfogalmazandó hipotézisek tesztelésére is alkalmas – MICHAEL GALLAGHER *négyzetes aránytalansági indexe*.²⁶ Alkalmazását három tény indokolja. Először, igen hűen tükrözi a matematikai formulát, a választási rendszer leglényegesebb dimenzióját, hiszen jól diszkriminál az arányos és a többségi rendszerek között.²⁷ Másodsorban, egyéb rendszerdimenziók is hathatnak valamilyen mértékben, közvetlen módon, a pártok választási eredményeire. Itt elsősorban a *törvényes* és a *tényleges küszöb*, a *törvényhozó testület létszáma*, illetve a *(tényleges) kerületnagyságra*²⁸ gondolok. Az első kettő „belépési küszöbként” értelmezhető, hiszen akadályozza az etnoregionalista pártokat a törvényhozói hatalom megszerzésében. Az utóbbiak növelése azonban javítja esélyeiket, ugyanis ezáltal arányosabb lesz a választási rendszer. Pontosan szintetikus jellegének köszönhetően mindezek a leírt hatások beépülnek GALLAGHER aránytalansági indexébe.²⁹ Végül éppen ezért az index befolyásolja a legnagyobb mértékben az etnoregionalista pártok választási eredményeit.

AREND LIJPHART két dimenzió segítségével írja le, milyen a demokratikus rendszereknek a hatalommegosztással kapcsolatos berendezkedése (*power-sharing arrangements*) vagyis azt, hogy ezek többségi vagy konszenzusos jellegűek-e. Az alábbiakban a két dimenziót, valamint az ezeket alkotó öt-öt változót, a szerzőnek idevágó munkái alapján az újabb eredmények függvényében az **1. sz. táblázatban** foglalom össze.

Valószínűsíthető, hogy a rendszerváltozók, amelyek révén az ország demokratikus rendszerének természete vagy mintázata (*pattern*) befolyásolja az etnikai pártoknak a törvényhozói hatalomban való részvételi esélyeit az alábbiak: a kabinet, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonya, a pártrendszer, valamint a választási rendszer a *hatalommegosztás-pártok dimenzióban*; illetve a *(szövetségi versus egységes) államszerkezet dimenziójában* maga az államszerkezet meg a parlament szerkezete meg az alkotmány jellege. Tanulmányomban nem foglalkozom a második dimenzióval, ugyanis az említett változók tekintetében nem történt semmilyen módosulás a rendszerváltás óta. Így második hitotézisem (**H2**) a következő:

Az etnoregionalista pártok választási sikere akkor valószínűbb, ha a választási és a pártrendszeren kívül a politikai rendszer a kabinet, valamint a törvényhozó és végrehajtó hatalom viszonyának tekintetében is konszenzusos jelleget mutat.

A politikai rendszer konszenzusorientáltságát befolyásoló újabb változókat – a kabinet jellegét és a végrehajtó meg a törvényhozó hatalom viszonyának a jellegét – is a LIJPHART által javasolt módon

-
- A *kerületnagyság* (vagy *kerületi magnitudo*) a valamely választókerületben megválasztott képviselők száma.
 - A *választási küszöb* a bejutáshoz szükséges minimális szavazatszám vagy -arány. Ez lehet a választási törvényben *rögzített törvényes* küszöb vagy a kerületnagyság és a pártverseny determinálta *tényleges küszöb*.
 - A *szavazócédula szerkezete* lehet *kategorialis* vagy *ordinális*. Az első esetben a választó pusztán megjelöli azt a pártot/jelöltet, amelyikre szavaz; a másodikban viszont a pártokat/jelölteket preferenciáinak megfelelően sorrendbe állítja, megszámozza.
 - A *malapportionement* egyes vidékek felül-, s más vidékek alulreprezentáltságát jelenti amiatt, hogy a kerületnagyságok nem arányosak a választókerületek lélekszámával.
 - *Prezidencializmus*ról akkor beszélünk, ha a közvetlenül, s egyszerű többséggel választott elnököt egyidőben választják meg a parlamenttel.

(Lásd uo. 10–12., 14–15.)

²⁶ Az index az alábbi képlet segítségével számítható ki:

$$LSIG = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{i=1}^N (v_i - s_i)^2}$$

ahol

N a rendszert alkotó pártok aritmetikai értelemben vett száma,
 v_i az i párt által vagy elnyert szavazatok százalékaránya,
 s_i az i párt által megszerzett parlamenti mandátumok százalékaránya.

Lásd AREND LIJPHART: *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom, 2000. / *Științe politice – Opus.*/ 153–154.

²⁷ Vö. uo. 158.

²⁸ Átlagos kerületnagyság: a törvényhozó testület létszámának és a választókerületek számának a hányadosa.

²⁹ Továbbá a választási rendszer másodlagos változói is számításba jöhetnek, például a *szavazócédula szerkezete*, az *apparentement* (listakapcsolás) különböző változatai, valamint a *prezidencializmus*.

operacionalizálom. Azaz a kabinet többségi vagy konszenzusos jellegét az egypárti többségi kormányok s a minimális többségű koalíciók által hivatalban töltött idő segítségével mérem³⁰, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonyát pedig a kabinet dominanciája nevű változó révén operacionalizálom, melynek mutatója a „kabinet élettartama” – vagyis az egyes kormányok által hivatalban töltött idő³¹.

A kormányok többségi vagy konszenzusos jellegének mérése a különböző típusú kabineteknek egy kontinuum (egyenes) mentén történő korrekt elhelyezésének a problémáját veti fel. LIJPHARTnak a kabinetekre vonatkozó eszmefuttatása az 1. sz. ábrán látható módon értelmezhető.

1. sz. ábra – A különböző típusú kabineteknek a többségi-konszenzusorientált kontinuum mentén történő elhelyezése

<i>Többségi kormányzás</i>		<i>Konszenzusos kormányzás</i>		
*	*	*	*	*
<i>Egypárti többségi kabinet</i>	<i>minimális többségű koalíció</i>	<i>egypárti kisebbségi kabinet</i>	<i>túlméretezett koalíció</i>	<i>kisebbségi koalíció</i>

Forrás: AREND LIJPHART *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom, 2000. / Științe politice – Opus./ 79.98–99., 109–110.

A tervezett elemzést, amely az etnoregionalista pártok választási sikerét a rendszerjellemzők függvényében vizsgálja egyaránt el kell végezni „az időben” (*in time*) – az ország politikai rendszeréről készült „pillanatfelvételek” segítségével, ami a további *longitudinális elemzés/diakronikus összehasonlítás* alapja lehet – és „az idő folyamán” (*over time*) – azaz az általános trendet megfigyelendő a „pillanatfelvételek” átlagolása útján.³² Ez a kombinált megközelítésmód, érvényességet kölcsönöz a további *szinkronikus/transzverzális összehasonlításnak*, s igen hasznos lehet, mert számos érdekes megfigyelésre adhat lehetőséget a kutatás következő fázisában, amikor a közép-kelet- és délkelet-európai „bicegő” vagy fokozatosan megszilárduló demokráciákat egymással összehasonlítjuk. A módszer másik fontos előnye a megfigyelések megsokszorozása, ami megkönnyíti a statisztikai elemzést.

³⁰ Vö. AREND LIJPHART: *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Iași: Polirom, 2000. / Științe politice – Opus./ 109–110., 114.

³¹ Vö. uo. 129–133.

³² A pillanatnyi állapot és trend közötti különbségtételre használt kifejezéseket SARTORITól kölcsönözöm. Lásd GIOVANNI SARTORI i. m. 347.

1. sz. táblázat – Konszenzusos vs többségi kormányzati rendszerek³³

	A Westminster modell	A konszenzusorientált modell
Kabinet (a hatalom koncentrációja vagy megosztottsága)	Egypárti többségi kabinet vagy minimális többségű koalíció	A végrehajtó hatalom megosztása (túlméretezett vagy nagykoalíció – „nemzeti egységkormány”)
A végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonya	A két hatalmi ág fúziója és a kabinet dominanciája	A hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya
Pártrendszer	Kétpártrendszer	Többpártrendszer
Érdekesoportrendszer	Pluralista (versengő)	Korporatista
Választási rendszer	Aránytalan mandátumeloszlást eredményező – rendszerint egyszerű többségi – választási rendszer	Arányos
Államszerkezet	Egységes és központosított	Szövetségi és decentralizált
A törvényhozó hatalom szerkezete	Egykamarás vagy aszimmetrikus kétkamarás.	Szimmetrikus kétkamarás, s biztosított a kisebbségek képviselése.
Alkotmány	Íratlan és/vagy könnyen módosítható.	Írott és merev, azaz csak „szupertöbbséggel” módosítható, így ezt a kisebbség „megvétőzhatja”.
Alkotmányos ellenőrzés	Nincs, azaz parlamenti szuverenitás uralkodik.	Erős alkotmánybíróság gyakorol alkotmányossági felügyeletet.
Központi bank	A kormány ellenőrzése alatt áll.	Független és erős.

2. Az adatok, az adatfeldolgozási eljárás és az eredmények áttekintése

1989 óta négy általános választást tartottak Romániában: 1990-ben, 1992-ben, 1996-ban és 2000-ben. Tehát az ország politikai rendszerére vonatkozó adatállományt négy „pillanatfelvételt” és három átlag alkotja feltéve, hogy az első (kétéves) időszak adatait nem tekintem önmaguk átlagának, s nem veszem tekintetbe két alkalommal a feldolgozás során. Az elemzéshez szükséges statisztikai mutatókat és mérőszámokat hivatalos választási eredmények, s két referenciakötet adatai alapján számítottam ki, majd összeállítottam a **2. sz. táblázatot**, amely a változók dinamikáját szemlélteti. (Az átlagokat félkövér betűkkel szedtem.) A megfigyelési pontok kis száma szigorú értelemben csak táblázatos és diagramos statisztikai elemzést tesz lehetővé. Ennek ellenére az adatokat idősoros regresszióelemzés segítségével is feldolgoztam azért, hogy próbáljam megerősíteni a vizuális adatelemzésből adódó következtetéseket.

A táblázat és a függelék ábrái alapján a hipotéziseket illetően az alábbi észrevételek fogalmazhatók meg:

- (1) az RMDSZ általában akkor szerzett több mandátumot, amikor a román pártrendszer fragmentáltabb volt, bár ezek aránya akkor volt a legmagasabb, amikor a választási rendszer a legaránytalanabb eloszlást eredményezte;
- (2) a törvényhozó hatalom-pártok dimenzióban a *kabinet többségi jellege* erős negatív hatást gyakorol a független változóra, azaz a többségi jelleg hátrányos a magyar kisebbség pártjára nézve.

Végezetül azt kellene megjegyezni, hogy a regresszióelemzés igazolja az első észrevételt. A választási rendszer arányos volta látszólag az RMDSZ előnyére szolgál, de ez az összefüggés már nem áll fenn, ha a pártrendszer fragmentáltságát kifejező változót is figyelembe vesszük. Pontosabban az összefüggés iránya megváltozik. Ez azzal magyarázható, amit korábban a két változónak az új demokráciákban észlelt kapcsolatáról elmondtam: a pártrendszer ilyenkor a választási rendszertől többnyire függetlenül alakul. Ebben az esetben a pártrendszer az 1992. évi választások után kiegyensúlyozottabbá vált, s ez a helyzet az RMDSZ-nek kedvezett, mert – legalábbis a román pártrendszer viszonylatában – megszüntette kis párti jellegét. Ami a második

³³ **Forrás:** AREND LIJPHART i. m. 26–27., 35.; uő: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven–CT, 1984, Yale University Press. 6., 8. és uő: *From the Politics of Accommodation to Adversarial Politics in the Netherlands. A Reassessment. West European Politics*, vol. 12 (1989) no. 1, 143–144.

észrevételt illeti, a regresszióelemzés nem segít: a változók nagy és az esetek kis száma túldetermináltságot eredményez.³⁴

2. sz. táblázat – Az empirikus adatok áttekintése³⁵

	1990– 1992	1992– 1996	1990– 1996	1996–2000	1990– 2000	2000 után	ÁTLAG
Aránytalansági index (LSI _G) ^{a)}	1,00	7,12	4,06	6,19	4,77	9,17	5,87
A pártok tényleges száma ^{b)}	2,20	4,42	3,31	3,94	3,52	3,18	3,44
Minimális többségű koalíciók (a hivatalban töltött idő százalékos aránya)	54,35	0	20,40	100	51,20	0	48,32
Egypárti többségi kormányok (a hivatalban töltött idő százalékos aránya)	54,35	0	20,40	0	12,51	0	11,81
A többségi jelleg mutatója (%)	54,35	0	20,40	50	31,85	0	30,07
A kormány élettartamának mutatója I (év)	1,20	1,32	1,27	4,02	1,73	0,59	1,57
A kormány élettartamának mutatója II (év)	1,20	1,32	1,27	1,34	1,30	0,59	1,23
A kabinet dominanciájának mutatója (év)	1,20	1,32	1,27	2,68	1,51	0,59	1,40
Az RMDSZ alsóházi mandátumainak aránya (%) ^{b)}	7,32	8,23	7,78	7,62	7,73	8,26	7,86

- a) Csak az alsóházba bekerült pártokat vettem figyelembe, s – az első választások kivételével – eltekintettem a pozitív diszkrimináció eredményeképpen bekerült nemzeti kisebbségektől.
- b) A mandátumok százalékarányának és a pártok tényleges számának meghatározásakor eltekintettem az előbb említett nemzeti kisebbségektől, ugyanis így realisabb képet kapunk, mintha azt feltételeznénk, hogy a többihez hasonlóan, egységes szereplőként vesznek részt a pártversenyben.

3. Következtetések

Az elméleti szempontból igen érdekes következtetés az, hogy az etnikai pártok *viszonylag/komparatív* jelentősek lehetnek, s a nemzeti/etnikai kisebbségek igen fontos hatalmi erőforrásokat ellenőrizhetnek. *Vagyis a mi esetünkben, a román pártrendszer belső erőviszonyait tekintve, az RMDSZ nem minősül kis pártnak. Az a megállapítás, hogy a pártszalád, amelybe tartozik inkább a konszenzusorientált, mintsem a többségi rendszerek esetében számíthat sikerre korántsem meglepő.* (Tulajdonképpen a trivialitás határát súrolja.)

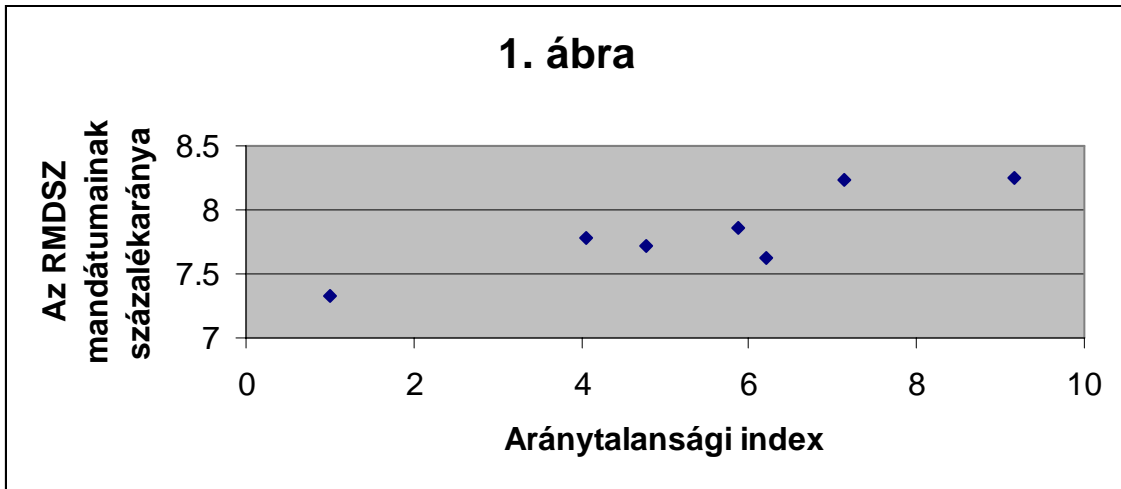
Az előző bekezdés elméleti eredményeinek felmutatásán kívül a dolgozat politikai relevanciával is bír, hiszen az alkotmányok megszövegezőinek, a politikaformálóknak és az etnoregionalista pártoknak meg azok vezetőinek ad(hat) eligazítást. Először is – abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a nemzeti kisebbségek inklúziója segíti a rendszerváltó országok demokratizálódását – a dolgozat az alkotmányos berendezkedés azon elemeit próbálja meg azonosítani, amelyek növelik a kisebbségek esélyeit a hatalom gyakorlásában való részvételre. Ezeket az információkat alkotmányok és törvények kidolgozásakor lehetne felhasználni. Másodsorban útmutatóként szolgálhat az etnoregionalista pártoknak meg vezetőiknek, hogy miként használják ki az alkotmányos keretek adta lehetőségeket vagy küzdjék le az alkotmányos rendelkezések emelte akadályokat.

³⁴ A regresszióelemzés pontos eredményeinek közlése nem sok relevanciával bír, ugyanis amint ilyenkor szokott lenni, a regressziós együtthatók értéke alulbecsült, a statisztikai szignifikanciaszintek pedig irreálisan túlbecsültek. Vö. JAROL B. MANHEIM–RICHARD C. RICH: *Empirical Political Analysis. Research Methods in Political Science*. 4th. ed. White Plains–NY, 1995, Longman Publishers. 334.

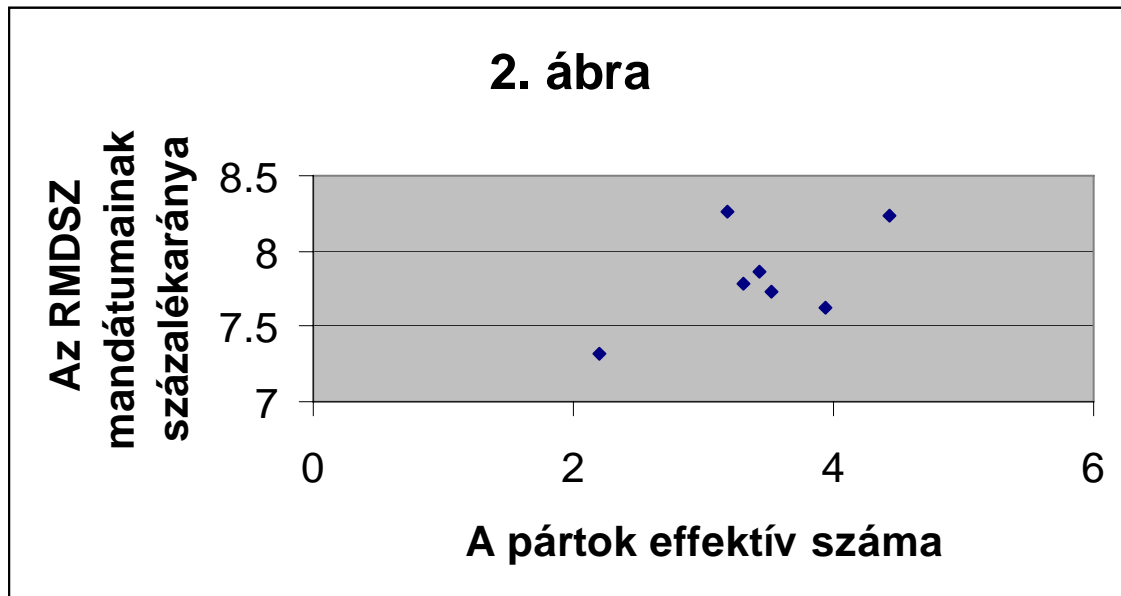
³⁵ **Forrás:** Saját számítások STAN STOICA: *Mic dicționar al partidelor politice din România (1989–2000)*. București, 2000, Editura Meronia. 103–118.; uő *Dicționarul partidelor politice din România (1989–2001)*. Ed. a II-a. București, 2001, Editura Meronia. 164., 166., 168., 177–189. és Alegeri parlamentare și prezidențiale (26 noiembrie și 10 decembrie 2000). Alegera Camerei Deputaților – 26-Nov-2000 – Mandate pe partide și pe județe, [http://domino.kappa.ro/election/election2000.nsf/All/ Electorale], 2000. december. (Az adatfelvétel időpontja: 2001. augusztus eleje.)

FÜGGELÉK

1. ábra

2. ábra

3. ábra

